

O niektorých aspektoch ideologickej práce v Poľsku hovoril profesor T. Jaroszewski. Zdôraznil predovšetkým potrebu bojovať proti snahám o svestonázorový synkretizmus a proti antihumanizmu. Ďalší diskutujúci, šéfredaktor moskovského časopisu *Filosofskije nauki*, profesor Gott rozšíril toto stanovisko o názor, že v ideologickom boji je potrebné venovať mimoriadnu pozornosť prírodným vedám. Filozofickým otázkam prírodných vied sa totiž ešte stále nevenuje dostatočná pozornosť. Dr. H. Klimaszewski z Nemeckej demokratickej republiky upozornil na potrebu dôkladnejšie než doteraz rozpracovávať koncepciu rozvinutého socializmu a skúmať hybné sily vývoja socialistickej spoločnosti. Sovietsky delegát I. S. Filippov vyjadril názor, že v ideologickom boji zastáva významné miesto sociológia, pretože sa bezprostredne spája so spoločenskou realitou a umožňuje v oblasti kontrapropagandy využívať sociálnu analýzu rozporov súčasnej kapitalistickej spoločnosti.

E. Kéri (MER) hovoril o úlohe socialistickej kultúry pri výchove nového človeka. Ion Iordachel (RSR) uvažoval o ideológii ako spôsobe racionalizácie záujmov, J. Borgosz (PLR) zase vyjadril názor, že boj za mier, ktorý stojí na prvom mieste v našich úsilíach, kladie nové úlohy aj pred filozofiu a sociológiu.

Osobitnú pozornosť účastníci venovali príspevku filozofických časopisov k riešeniu najzávažnejších teoretických problémov. V zásade prijali stanovisko hlavného referátu, podľa ktorého uplatniť požiadavku kvality a efektívnosti na úseku filozofického a sociologického bádania znamená vytvárať predpoklady pre rozvoj tvorivého myslenia.

Dôležitou časťou každej porady redaktorov filozofických a sociologických časopisov socialistických krajín sú stretnutia venované vzájomnej výmene skúseností z redakčnej práce jednotlivých časopisov. Počas smolenického stretnutia sa jeho účastníci dohodli na pravidelnej medziredakčnej výmene informácií, na príprave spoločných monotematických čísel filozofických a sociologických časopisov, na výmene delegácií atď. Diskutovalo sa aj o možnej účasti zástupcov marxistických časopisov z nesocialistických krajín a z Juho-slávie a o ďalších problémoch.

Ďalšie stretnutie redaktorov filozofických a sociologických časopisov sa uskutoční v Maďarskej ľudovej republike. Predbežne sa navrhlo niekoľko tém, ktorých prerokovanie prichádza do úvahy na nasledujúcej porade: *Sociálno-filozofické problémy boja za mier a spoločenský pokrok, Úloha filozofie a sociológie pri formovaní socialistickeho človeka, 100. výročia narodenia Györgya Lukácsa*. Napokon sa účastníci dohodli — ako to vyplýva aj z komuniké — na téme *Úloha socialistickej spoločnosti v historickom rozvoji ľudstva*.

Účastníci XVII. medzinárodnej porady redaktorov filozofických a sociologických časopisov socialistických krajín prijali na záver stretnutia komuniké, ktorého plný text uverejňujeme v rubrike Dokumenty v tomto čísle nášho časopisu.

Dalimír Hajko

SEMINÁR K AKTUÁLNYM PROBLÉMOM

V dňoch 20.—21. júna 1983 usporiadal ÚFS SAV v Dome vedeckých pracovníkov v Smoleniciach interdisciplinárny seminár pod názvom *K metodologic-*

*kým a metodickým otázkam skúmania spoločenského vedomia.*¹ Bezprostredným organizátorom tohto podujatia bol integrovaný filozoficko-sociologický výskumný tím, ktorý pod vedením prof. Holatu vznikol na pôde ústavu. Tento výskumný kolektív sa snaží prispieť k riešeniu závažnej problematiky spoločenského vedomia v rámci ústavnej úlohy *Človek, činnosť, vedomie, osobnosť*, ktorej jednotlivými témami zároveň vstupuje do Štátneho plánu základného výskumu.

V súlade s celospoločenským trendom je fenomén spoločenského vedomia v popredí záujmu vedeckej práce členov tohto výskumného tímu, ktorý už svojím charakterom a zložením naznačuje nevyhnutnosť integrácie filozofie a sociológie v spoločenskovednom výskume. Usporiadanie seminára malo ukázať nevyhnutnosť ešte širšie koncipovanej integrácie, pričom jedným z jeho cieľov bolo vyťažiť z plodnej konfrontácie čo najviac pre zdokonalenie vlastnej práce kolektívu.

Z popredných československých pracovísk, orientovaných na výskum a riešenie problematiky spoločenského vedomia, sa okrem usporadujúceho ústavu na seminári zúčastnili: ÚFS ČSAV Praha, Vysoká škola politická pri ÚV KSČ, ÚML SVŠT, Katedra marxisticko-lenínskej filozofie FF UK, Ústav verejnej mienky z Prahy i Bratislavy, Výskumný ústav životnej úrovne, Ústav experimentálnej psychológie SAV a Národopisný ústav SAV.

Usporiadanie a obsah seminára teda v istom zmysle vyprovokovali tie isté príčiny, ktoré v súčasnosti nastoľujú problém socialistického vedomia, prípadne subjektívneho faktora s takou naliehavosťou a neodkladnosťou. Z najvšeobecnejšieho hľadiska ide najmä o určité napätie, ktoré existuje medzi socialistickým základom našej súčasnej spoločnosti ako celku a vedomím určitej časti jej členov, ktoré sa nezhoduje, ba v určitých prípadoch vstupuje do rozporu s jej socialistickým charakterom. Inými slovami, ide o napätie medzi socializmom ako projektom a reálnou každodennou praxou súčasnej socialistickej spoločnosti, v ktorej subjektívny faktor (vedomie) nadobúda čoraz rozhodujúcejšiu funkciu.

Spoločnou platformou oboch hlavných referátov (prof. Holata: *K teoreticko-metodologickým východiskám skúmania spoločenského vedomia* a dr. Roško: *Za triedny prístup k skúmaniu spoločenského vedomia* — obaja zo spomínaného integrovaného tímu) bolo konštatovanie nevyhnutnosti adekvátne zvládnuť problém vedomia na najvšeobecnejšej teoretickej úrovni a vytvoriť tak základ pre jeho riešenie v aktuálnej historickej situácii súčasného socializmu. Ako to výstižne vyjadril jeden z účastníkov seminára v intenciách heglovskej terminológie: nám nejde o ideu, ktorá ešte, respektívne už, nemá korelát v skutočnosti, ale o objektívnu skutočnosť, ktorá ešte nie je adekvátne ideovo vyjadrená. Tou skutočnosťou, tou ústrednou témou všetkých vystúpení, či už v priamom alebo sprostredkovanom zmysle, bola práve reálna prax súčasného socializmu, a miesto a úloha spoločenského respektíve individuálneho vedomia v nej.

Živá, zaangažovaná a vecná diskusia, ktorá nasledovala po oboch hlavných referátoch, preukázala, že v nich bol problém vedomia nastolený skutočne netradičným, ba v niektorých polohách až zdravo provokujúcim spôsobom. Kore-

¹ Podrobnejšie sa čitateľ môže s obsahom seminára oboznámiť v tomto čísle časopisu, ktoré je zostavené z materiálov seminára.

feráty a diskusné príspevky oscillovali najmä okolo okruhov problémov, ktoré hlavné referáty načrtli približne takto: 1. Nevyhnutnosť prekonania gnozeologizmu v chápaní vedomia smerom k identifikovaniu a pochopeniu jeho mnohorozmernosti, dynamickosti a organickejši; v tejto súvislosti sa napríklad nastolila požiadavka precizovať povahu skúmaného fenoménu na najvšeobecnejšej úrovni a určiť jeho základný vnútorný rozpor, ktorý napr. doc. Černík vidí v protirečení medzi kognitívnym a hodnotovým rozmerom spoločenského vedomia. Na naliehavú potrebu presnejšieho vymedzenia obsahu pojmu „socialistické spoločenské vedomie“, ktoré vyplýva z rôznorodých prístupov k riešeniu tohto problému v súčasnej marxistickej literatúre, upozornil aj príspevok R. Kopsovej. Táto možnosť sa v ňom naznačuje cestou polarizácie na kategórie „spoločenské vedomie socialistickej spoločnosti“ a „socialistické spoločenské vedomie“. 2. Vzhľadom na základný cieľ výskumu a v súlade s potrebami súčasnej praxe socializmu neskúmať už etablované a stabilizované štruktúry spoločenského vedomia, ale práve dynamiku ich vzniku a rozvoja. K procesualnosti spoločenského vedomia a k nevyhnutnosti pochopenia jej podstaty sa opakovane vracali viacerí účastníci seminára. (veľmi pregnantne ju zdôraznil napr. doc. J. Suchý) v presvedčení, že iba tak možno pochopiť mechanizmus progresívneho i negatívneho pôsobenia štruktúr vedomia na rozvoj spoločnosti ako celku. V tejto súvislosti sa ako protiklad „statickej sebaistoty gnozeologického vedomia“ (prof. Holata) postuloval „činný rozmer vedomia“, ktorý sa stal jedným z najfrekvencovanejších pojmov seminára. Použitie pojmu „vedomie“ v tomto spojení malo naznačovať, že skutočne marxistické chápanie vedomia sa nemôže obmedziť na jeho poznávaciu funkciu, ale musí ako jeho konštitutívnu zložku zohľadňovať akty, sprevádzajúce i regulujúce sebaapremenu človeka a premenu sveta. 3. Organický pohľad na spoločenské vedomie predpokladá skúmanie vzniku a rozvoja jeho štruktúr na najrôznejších úrovniach a v najrôznejších determinujúcich väzbách, ktoré sa neobmedzujú iba na základný vzťah medzi spoločenským bytím a spoločenským vedomím, a zachytáva tak aj vznik útvarov, akými sú prevrátené formy vedomia a možnosti ich spätného pôsobenia na reálny život spoločnosti. V tejto súvislosti sa napríklad objavila aj morálne vedomie v príspevku B. Hlavovej, venovanom metodologickým otázkam skúmania morálneho vedomia s akcentom na analýzu vzťahu medzi ním a morálnou činnosťou. Rozmanitosť väzieb vedomia vyjadrená tézou jedného z vystúpení ako „determinácia vedomia a determinácia vedomím“, priviedla mnohých diskutujúcich k presvedčeniu, že determináciu prevrátených foriem vedomia, či, povedané Marxovými slovami „každodenného náboženstva“, ktoré v podobách najrôznejších neduhov, od byrokracie cez vandalizmus až po úplatkárstvo sprevádzajú aj našu súčasnú spoločenskú prax, nemožno hľadať iba v oblasti vedomia. Dr. Roško to napr. vo svojom vystúpení vyjadril myšlienkou, že socialistické vedomie sa adekvátne chápe len vtedy, ak sa chápe ako uvedeného socialistickeho bytie, čím poukázal na možnosť hľadania zdroja týchto prevrátených foriem vedomia priamo v rozporuplnom bytí ich nositeľov. V tejto súvislosti sa upozorňovalo na povahu vnútorných protirečení spoločenského bytia socialistickej spoločnosti, ktoré za určitých okolností môžu nadobudnúť antagonistický charakter a odrážať sa v prevrátených formách spoločenského vedomia. Reakciou na túto myšlienku bola vzápätí požiadavka precizovať pojmy antagonistických a neantagonistických protirečení za socializmu a vymedziť zvláštnosti socialistickeho spo-

ločenského vedomia, najmä v jeho bežných formách. (doc. Matějovský). 4. Požiadavka zohľadňovať mnohoúrovňovosť a komplikovanosť vnútornej štruktúry spoločenského vedomia s logickou nevyhnutnosťou vedie k potrebe vyjasniť vzťah medzi individuálnym a spoločenským vedomím, ako aj medzi jeho spontánnymi a teoreticky systematizovanými formami. Aj táto téma sa ukázala z hľadiska problému spoločenského vedomia ako nosná. Vo svojom diskusnom príspevku ju rozvinul napr. prof. Šíma, ktorý analýzu konkrétneho individuálneho vedomia považuje za východisko skúmania spoločenského vedomia ako celku. Jednou z úrovní, ktorá v súčasnosti nadobúda mimoriadny význam, je oblasť spoločenskej psychiky a sociálnopsychologických javov. Na dôležitosť ich skúmania v kontexte analýzy spoločenského vedomia poukázala vo svojom príspevku M. Machalová. E. Turčan zasa venoval pozornosť procesu individualizácie spoločenského vedomia v širšom kontexte významu subjektívneho faktora v súčasnosti. Zameranie pozornosti na takzvané bežné, resp. spontánne vedomie navodzuje v súčasnosti sama spoločenská prax. V oblasti teoretickej reflexie sa potom pociťuje ako naliehavá potreba adekvátneho empirického výskumu súčasného stavu vedomia socialistickej spoločnosti, ktorý je nevyhnutným predpokladom rozpracovania adekvátnej teórie ako nástroja regulácie jej pohybu. Rovnako nájstojčivo sa tu ukázala potreba integrovaného výskumu fenoménu vedomia, vyplývajúca z jeho multidimenzionálnosti. Takáto integrácia, ako sa zdôrazňovalo vo viacerých príspevkoch, sa nemôže obmedzovať iba na spoluprácu filozofie a sociológie, ale musí predstavovať kooperáciu oveľa širšieho frontu spoločenských vied, akými sú psychológia, sociálna psychológia, história, ekonómia atď. Konkrétne a plasticky vystúpila táto potreba do popredia napríklad v príspevku doc. Zicha, venovanom otázkam výskumu politického vedomia. Bez pozornosti nezostal ani problém metodiky zisťovania empirických dát o vedomí a ich interpretácie — najmä pokiaľ si empirický výskum vytyčuje ako úlohu zachytiť dynamiku vedomia a vyhnúť sa staticko-popisným zisteniam. Na tieto problémy živo upozornili príspevky I. Tomeka a P. Dvořáka, fundované konkrétnymi skúsenosťami z praxe empirických výskumov.

Ak za základný cieľ rozvíjania marxistickej teórie spoločnosti pokladáme také jej rozpracovanie, ktoré by sa stalo účinným nástrojom pretvárania aktuálnej reality v skutočne marxovskom zmysle, potom za zjednocujúcu tému seminára môžeme považovať formulovanie teoreticko-metodologických východísk, ktoré by sa mohli stať základom budovania takejto teórie. Pre rozvíjanie tejto témy počas celého seminára bol charakteristický význačný posun od konštatovania najvšeobecnejších zákonitostí spoločenského vedomia k formulácii jeho subtilnejších súvislostí a väzieb, ktoré sú podstatné a rozhodujúce z hľadiska súčasnej spoločenskej praxe.

Ako základná požiadavka vykrystalizovala sa na seminári nevyhnutnosť diferenciacie jednotlivých konštitutívnych zložiek a úrovní vedomia, v ich dynamickej vzájomnej väzbe, ako aj v ich väzbe na štruktúry spoločenského bytia.

Táto orientácia zároveň zodpovedá celkovému trendu v spoločenskovednom výskume, ktorý si vyžaduje prechod od skúmania makroštruktúr k diferencovanejšiemu pohľadu na mikroštruktúry, ktoré sa v súčasnosti stávajú určujúcim momentom ďalšieho rozvoja spoločnosti ako celku.

Lubica Valentová